

Filozófia

Ancsel Éva: Az aszimmetrikus ember

Ancsel Éva legújabb könyvében, *Az aszimmetrikus emberben* — mint a cím is sejteti — negatív szempontból, olyan ellentmondások hordozójaként közelíti meg az embert, melyeknek „pólusai nem azonos intenzitásúak (...), s nem is oltják ki egymást úgy, ahogyan ellentétes irányú vektoroktól elvárhatjuk”. Feloldhatatlan aránytalanság áll fenn szabadsága és meghatározottsága, világra nyitottsága és világhoz kötöttsége, akarata és szándékának megvalósulása, tettei és ezek következményei között, ezért aszimmetrikus az ember, nem pedig pascali „közép lény” — véli Ancsel Éva.

Irodalmi példák sorával szemlélteti az emberi nem, de kiváltképpen az egyén életét kísérő aránytalanságokat. „Nagyon régi kérdéseket” tesz fel a szerző, s „aki az emberre kérdez, az mindannyiszor szembetalálja magát szabadságának vagy szabadság-vesztésének problémájával”. A problémafelvetés középpontjában a hamleti szabadság áll. Hamlet felismeri szabadsághiányát a „börtön Dániában”, s bár ebben a „tudásban létező szabadság nemcsak aszimmetrikus viszonyban áll güzbakötöttségével, hanem ahhoz sajátos módon még hozzá is járul”, ennek az önfelismerésnek mégis föltétlen értéke van, mivel Hamlet önmagát vállalja szabadsághiány tudásában kifejeződő szabadságában, s ezért „kijut” neki „*az egyáltalában vett szabadság*”. De szabadság hiányának tudása aszimmetrikus viszonyban van a cselekvés lehetőségével.

Az ember tetteiben nem fejezi ki maradéktalanul önmagát, s nem minden tettet hajt végre, amire képes. A tettei felfedik, de egyúttal el is rejtik: aszinkronitásban van tetteivel. „Csodaszamba menő” Dávid király tette. Az Úr kezére adja Sault, de nem él a lehetőséggel, hogy leszámoljon tildözőjével. „Dávid szokásszegő tettet hajt végre, s az ilyen cselekedet többnyire éppen a személyiséggel való szinkronitás ritka esete” — ismeri el Ancsel Éva. Nem így Büchner Woyzeckje, aki egyszerre tragikus és antitragikus, „mert a személy frontális szembekerülése tétével egyértelműen tragikus jellegű, ugyanakkor

antitragikus, hiszen hiányzik a tettből a szabadságnak még a felvillanása is”.

Az ember és tetteinek aszimmetriája nem új keletű, már sajátos módon a görög tragédiákban is feltárulkozott. A rendként értelmezett világban lehetséges a tragédia, amely megtöri ezt a rendet. De többről van szó: „a fátum humanizálásáról, ennyiben visszavételről”, ami a szabadságon múlik. A tragikus hősök éppen bukásukkal valósítják meg ezt a rendet, a tragédia kifejtésében a bukás vállalásával tömök be a rend repedését. Ámde egészen más jellegű tragédia Ábrahámé, Jóbé és Jézusé, a teljes elhagyatottság, a meg-nem-értés tragédiája. Századunkban pedig különös alakot ölt: „Az emberek ... előzetes jóslatok és baljós jelek nélkül, a transzcendenciának kijáró hittel vágnak neki, hogy beteljesítsék nem is csak saját sorsukat. A történelem pedig ellenséges transzcendenciának bizonyul.” Az istenek helyett a történelem új kegyetlen játékot az anonimitásba süllyedt hősökkel. Nem is annyira a tragédia hiányáról van szó, hanem a szabadság „újfajta hiányáról”, a „nem-cselekvés szabadsága hiányzik”. Korunk tragédiája nem jut el a „megoldáshoz”, a végkifejlethez, s ez fokozza a tragikumot. A személyiség és tetteinek aszimmetriája is ilyen tragikumtól terhes, nem tud tragédiáivá kibontakozni és kifejlődni. A modern tragikum alapját „*a történelem kategorikus elfordulásában*” látja Ancsel Éva.

De egyáltalán mit nevezünk aszimmetriának? Az aszimmetria a szimmetria hiánya: szimmetriatlanság, aránytalanság. Két dolog akkor aszimmetrikus, ha nem fedik egymást vagy aránytalanok. A biológiában ebben az értelemben beszélünk a páros szervek, pl. a rák ollóinak, az ember veséinek aszimmetriájáról. Az ember esetében azonban nemcsak antimérjeinek aszimmetriájáról beszélhetünk, hanem természeti meghatározottságának és meghatározatlanságának aszimmetriájáról is. Ha az emberrel szembeállítjuk a többi élőlényt, akkor azok szimmetrikusnak bizonyulnak abból a szempontból, hogy életerük szimmetrikus biológiai felépítésükkel. S lám, Epimétheusz mégiscsak jó munkát végzett: szimmetriát, sőt, harmóniát hozott létre. Ámde az embert elrontotta, mintegy torz lényt eredményezett megfontolatlan cselekedete. Az ember benne — de külön — áll az egyetemes természeti összefüggésben; nyitott lehetőségként valósítja meg önmagát, szabadon fejezi ki lényegét. Mint „véges eszes lény nem

tételezheti magát anélkül, hogy ne tulajdonítana magának szabad működést” — állapítja meg J. G. Fichte. Semmiképpen sem mondhat le erről a szabadságról, mert ezzel önmagáról mondana le, s arról a lehetőségéről, hogy önmagát *legalább egyszer* „lefedje” tudásában és nem-tudásában, jó iránti vágyában és rosszra való hajlamában, vagyis hogy „szimmetrikus” legyen.

Az ember „bizonytalan ontológiai konstrukcióként” (Paul Ricoeur) nem realizálhatja sokféle képességét, s „ezzel épp-így-létében sohasem eshet egybe” — hangzik Ancsel Éva végső megállapítása. Ugyanakkor — kényelmes megoldásnak tartva — határozottan visszautasítja a rezigná-

ciót. Sziszifuszként inkább *újra* kérdez, s mindannyiszor a hegy lábánál találja magát, de ez nem az a hegy, ahol egykor a hegyibeszéd elhangzott a világban. A kérdezőnek nemcsak *újra*, hanem *tovább* is kell kérdeznie, ha nem akar rezignáltan lemondani a válasz megelégedésének lehetőségéről, hogy „aki szánt, reménykedve szántson, s aki csépel, abban a reményben csépeljen, hogy részesedik a termésből” (1 Kor 9, 10). Akit pedig „szertelen vágy” feszít, „legalább távoli rokona lehessen Assisi régi lakójának, kollektív emlékezetünk Szent Ferencének?” (*Kossuth*)

Boros István

Film

A hallgatás és a sötétség országa

(Werner Herzog filmje, 1970–1971)

„Az emberek elutaznak, hogy megcsodálják a hegycsúcsokat, a tenger hatalmas hullámain, a folyók bosszú folyását, az óceánok végtelen kiterjedését, a csillagok körkörös mozgását és elmennek egymás mellett anélkül, hogy csodálnák egymást.”

(Szent Ágoston)

Nem értjük egymást. Herzog gyakran beszél erről. Nem értjük a másikat, mert az egy idegen kultúrához tartozik, aszerint gondolkodik: nem is igyekszünk megérteni a másik embert. Azt hisszük, nekünk van igazunk, értsenek meg bennünket a többiek, gondolkodjanak-viselkedjenek úgy, ahogyan mi. Ha kellő hatalmunk van, akkor el is érjük ezt.

Gyakori gondolatok ezek Herzog filmjeiben. Megtaláljuk egy korai dokumentumfilmjében (Kelet-Afrika repülő orvosai), Aguirre vagy Fitzcarraldo Dél-Amerikájában, vagy ott, „Ahol a zöld hangyák álmodnak”. Nem megérteni akarjuk a másikat, hanem jó vagy rossz szándékkal átalakítani, mint Nürnberg lakói Kaspar Hausert.

Nem értjük meg egymást, süketek és vakok vagyunk egymás iránt. Még akkor is, ha jól működik halló- vagy látószervünk. Mi van, ha valóban betegek érzékszerveink, süketek, és ráadásul vakok is vagyunk? E szörnyű hiányosságok — úgy gondoljuk — lehetetlenné tesznek bármiféle kapcsolatot ember és ember, ember és környezete között. Az örök csend és az örök sötétség — csak a magányt, az egyedülletet, a lassú haldoklást jelentheti.

Így gondoljuk. Azután megnézzük Werner Herzog dokumentumfilmjét (dokumentumfilmjét?) és tudatosul bennünk, hogy vannak olyan belső érzékszervek, amelyek legalább annyira fontosak, vagy fontosabbak, mint szemünk vagy fülünk.

A filmben vak és ugyanakkor süket emberek keresik egymást, a többi embert, a világot, az életet. Arról szól a film, hogy ez *lehetséges*. Fini Straubinger egy gyerekkori balesete miatt — lezuhant a lépcsőről — elvesztette előbb a látását, majd fokozatosan a hallását is. Évtizedeken át feküdt az ágyában, egyre kevésbé kötődve a környezetéhez, amelyek már morfiummal igyekezett „csökkenti szenvedéseit”. Egy napon Fini — ki tudja e készletés, sugallat vagy megvilágosodás indokait — elhatározta, hogy segít